

LITERATŪRINIŲ PERSONAŽŲ AMŽIUS IR JŲ PSICHOLOGINĖ BRANDA BEI IŠMINTIS VYDŪNO KŪRYBOJE

Rima Palijanskaitė

Vydūno draugija

Anotacija

Straipsnyje analizuojami Vydūno literatūrinių personažų atskirų amžiaus grupių (vaikų, jaunimo, suaugusiųjų ir senų žmonių) ypatumai ir jų psichologinė branda bei išmintis, ją lemiantys veiksniai.

RAKTAŽODŽIAI: asmenybė, branda, išmintis, žmoniškumas, vaikai, jaunimas, senukai.

Abstract

The author in the article analyses the typology, psychological maturity and wisdom of fictional characters in different age groups (children, youth, adults and elderly) and the factors that formed them in Vydunas works.

KEYWORDS: personality, maturity, wisdom, humanness, children, youth, elderly.

Žymiausieji psichologai bei mąstytojai (A. Maslou, E. Fromas, V. Franklis, K. G. Jungas, R. May, K. Horni) asmenybės brandą sieja su savivoka, autentiškumu, drąsa, kūrybiškumu, savęs aktualizavimu, etiškumu, socialiniu aktyvumu, gebėjimu džiaugtis gyvenimu, savo būties įprasminimu ir kt. Filosofinė *išminties* sąvoka pirmiausia sietina su dvasinių vertybių dominavimu žmogaus būtyje. Veikalą „Apsišvietimas“ Vydūnas baigia skyreliu „Išminties stovis“, kuriame išmintis traktuojama kaip aukščiausioji žmogaus branda, kaip švietimo ir savišvietos siekiamybė. „Lig tol jis ieškojo, norėjo to, kas džiaugsmo ir palaimos teikia. Ir vis apsiriko. Bet ir vis artyn priaugo prie to, kas ją iš tikrųjų dalina. Ir kaip jis artinos, jis vis daugiau ir užmiršo ieškoti, sau ko įgyti, o pastoj daugiau pats dalinąs ir teikiąs. Prie išminties artyn prieiti, yra ją viduje pajauti, vienu su ja būti, Išmintimi pastoti.“¹ Žmogaus išmintis, anot Vydūno, neatsiejama nuo doros, šventumo. Tame pačiame veikale išvardyta daug brandžios asmenybės ypatybių, vadinant jas „tikrąja žmogaus gyvybe“, „žmoniškumo spinduliais“. „Trumpu žodžiu, tikroji žmogaus gyvybė gali būti vadinama žmoniškumu. To žmoniškumo vidurys yra sąžinė, o šviesa – išmintis. Toji savyje visa suglaudžia.“²

Vydūno kūrybos tyrinėtojai *žmoniškumą* išskiria kaip esminę mąstytojo sąvoką, kuri neatsiejama nuo asmenybės brandos ir išminties. „Tikrąją išmintį teikia ne tik žinios, mokslai ir pamokymai, bet ilgalaikis sąmonės ir savimonės veikimas, dvasinis ir dorovinis patyrimas, gimdantis žmoguje žmoniškumą.“³ Tarpukario Lietuvoje grožinę Vydūno kūrybą pedagogai vertino būtent dėl jos ugdomojo pobūdžio, puoselėjant dvasines jaunimo vertybes. Ž. Jackūno teigimu, Vydūno kūryboje „ypač viliojančias pedagogines perspektyvas atveria išminties idėja: mokykla, pajėgianti puoselėti žmogaus dvasingumą, išmintį, ligi šiol lieka geidžiamu siekiniu.“⁴

Vydūnas yra parašęs apie tris dešimtis dramų ir ne mažiau trumpos apimties literatūros kūrinių (apysakėlių, *regėjimų*, pasakų, neminint poemų bei eilėraščių), kurie ypač vertingi idėjinio požiūriu. Galima teigti, kad grožinės mąstytojo kūrybos tikslas – pakylėti (kartais – sukresti) žmogaus sielą, kad ji atsivertų išminčiai, filosofiniam gyvenimo būdai. Vydūniškoji išmintis labai panaši į filosofiją senovėje, kuri, pasak A. Uždavinio, ugdė žmogaus sielą laimingam gyvenimui; ji „buvo laikoma įvairiapusišku ir ypatingai reikliu gyvenimo menu, kuris išgydo žmogiškas ligas ir išgrynina sielas.“⁵ Kaip ir Vydūno kūryboje, Antikos bei Egipto išminčių, Indijos, Kinijos filosofijoje, svarbiausias žmogaus rūpestis – tikrojo savo

¹ Vydūnas. *Raštai, t. 1*, 1990, Vilnius, p. 96.

² Vydūnas. *Raštai, t. 1*, 1990, Vilnius, p. 55.

³ L. Jovaiša. Vydūno gyvenimo filosofija ir edukologija // *Ugdymo mokslas ir praktika*, 2001, Vilnius, p. 436.

⁴ Ž. Jackūnas. Vydūnas apie tautą ir tautinį auklėjimą // *Edukologinis Vydūno palikimas*, 1994, Vilnius, p. 79.

⁵ A. Uždavinys. Filosofija ir teurgija vėlyvojoje Antikoje Rytų–Vakarų kultūros tradicijų sąveikų erdvėje // *Rytai – Vakariai: komparatyvistinės studijos XI, Kultūrų sąveikos*, 2011, Vilnius, p. 33.

tapatumo bei paskirties suvokimas, priartėjimas prie sakralumo, savo širdies nukreipimas Dievopi.

Tačiau visuomenėje šiuo keliu einančiųjų – vienetai; dvasiškai sveikų bei brandžių asmenybių taip pat nėra daug. „Humanistinės psihoanalizės požiūriu *normalus* ir dvasiškai sveikas žmogus anaiptol nėra sinonimai.“⁶ Europoje pagarsėjusi *Estrelas rezoliucija* – toli gražu ne vienintelis pavyzdys, kaip jaunimo ugdymas bei švietimas gali tapti jo žalojimu. Verta atkreipti dėmesį ir į JAV psichoanalitiko R. May pastebėjimus apie *naują puritonizmą*, kuris, jo teigimu, yra išbrovęs ir į šiuolaikinę psichiatriją bei psichologiją. Psichoanalitikas išskiria tris jo elementus. „Pirmas – tai *susvetimėjimo savo kūnui būseną*. Antras – tai *emocijų atskyrimas nuo proto*. Trečias – tai *naudojimasis kūnu kaip mašina*.“⁷ R. May tai pailiustruoja susituokusių porų konsultavimo knygoje esančiomis nuostatomis, kurios labai artimos *Estrelas rezoliucijos* principams. Tačiau visos vertybinės orientacijos, kurios kreipia žmogų vien į daiktų pasaulį ir pojūčių malonumų siekimą, V. Žemaičio manymu, yra destruktivos: jos „nudvasina ir demoralizuoja asmenybę. Visuomenei ir asmenybei šios vertybinės orientacijos yra grėsmingos.“⁸ Deja, jos šiandien visuomenėje dominuoja. Apie tai, kad vertybių bei etikos negalima atskirti nuo psichologijos ir žmogaus sveikatos, pabrėžia žymiausias humanistinės bei egzistencinės psichologijos atstovai. Klausimas, kaip gali jaunimas apsisaugoti nuo žalingų vertybinių tendencijų, nuo *ligotos*, anot Ė. Fromo, visuomenės įtakos, ir kaip į skirtingo amžiaus žmonių asmenybės brandą žvelgia Vydūnas?

Šio straipsnio tikslas – išskirti svarbiausias visų Vydūno literatūrinių personažų amžiaus grupių ypatybes, įvertinti jų psichologinę brandą bei *išmintį* (išmintingą elgseną) ir išryškinti esminius brandžios asmenybės bruožus bei išminties prielaidas.

Vidutinio bei senyvo amžiaus Vydūno personažai ir jų ypatumai

Visuomenėje asmenybės branda ir išmintis paprastai siejama su brandžiu ar senyvu žmogaus amžiumi, tačiau Vydūno kūryboje amžiaus ir psichologinės brandos bei išminties koreliacija labai silpna. Autorius beveik visuose kūriniuose nurodo veikėjų amžių, dažnai netgi metus. Jauni Vydūno personažai savo psichologine branda ir išmintinga elgsena dažnai pranoksta vyresnius. Išmintis labiausiai priklauso ne nuo amžiaus, bet nuo asmens žmoniškumo, jo doros. Veikale „Vyrai viską padarys“ moterys išskiriamos į tris grupes: *senoviškos*, *naujoviškos palaidos* ir *naujoviškos drausmingos*. Nereikėtų manyti, jog *senoviškos* – tai garbaus amžiaus išmintingos moterys – apie tai byloja simbolinės jų pavardės: *Margalienė*, *Brūkšniėnė*, *Tarliėnė*, *Niurniėnė* ir *Delsytė*. Brandžios psichologine prasme moterys čia – tik *naujoviškai drausmingos*, kurių esmę vėlgi apibūdina jų pavardės – tai *Tarvydienė*, *Žmoniūtė*, *Gerutienė*, *Širdžiuvienė*, *Dosnienė*, *Kovutė* ir *Drąsytė*. *Naujoviškai palaidų* moterų pavardės tarsi nieko – be pabrėžiamo „naujumo“ – ir nereikia: *Naujutiėnė*, *Naudariėnė*, *Naudėvytė*, *Naujulytė*.⁹ Tai išties vien išorinio *naujoviškumo* – naujų madų, lygių teisių su vyrais, visiškos laisvės (nuo įsipareigojimų ir atsakomybės) – siekiančios moterys.

Vydūno kūryboje daug garbaus amžiaus personažų, kurie itin nebrandūs dvasine prasme. Komedijose pajuokiamas ne vieno vidutinio ar senyvo amžiaus žmogaus menkas sąmoningumas, pvz., savo negatyvias emocijas („smarkumą“) demonstruojantis *Juras Kruša* komedijoje „Smarkusis Kruša“; savo kilmę (lietuviškumą) norinti pamiršti (vos pramokusi kalbėti vokiškai), savo pačios avį iš apgaviko „nusipirkusi“ *Murziėnė* komedijoje „Avelė“; dėl savo lengvatikiškumo ramybę bei santarvę praradę sutuoktiniai *Lengvutis* ir *Lengvutiėnė* komedijoje „Piktoji gudrybė“; ne lietuvių, bet tik *vokiečių ponų* kaip būsimųjų žentų laukiančios *Laukniėnė* komedijoje „Vyrai“ ir *Kobšiėnė* komedijoje „Numanė“. *Gelžiūs* komedijoje „Birutininkai“ už drastišką poelgį ne tik atleido jaunuoliui *Baužiui*, bet, pripažinęs

⁶ L. Jekentaitė. *Froidizmas ir humanistinė psihoanalizė*. 1992, Vilnius, p. 122.

⁷ R. May. *Meilė ir valia*. 2010, Vilnius, p. 52.

⁸ V. Žemaitis. Vertybinių orientacijų destrukcijos // *Filosofija, sociologija*. 2000, nr. 3, p. 30

⁹ Vydūnas. *Vyrai viską padarys*: vieno veiksmo vaidinys motriškoms. 1937, Tilžė, p. 6.

savo kaltę, padėkojo jam už pamokymą: „Galėtai mano sūnus būti – o pamokinai mane! Dėkui tau labai!“¹⁰ Jaunuolis *Meilinius* (komedijoje „Vyrų“) būti savimi padaršina savo mylimosios tėvą *Lauknį* – ir už tai šis jam labai dėkingas: „Taip vyras jau esi, ir man paveikslu būsi. Perdaug vergų mes dvasios apsigėrė“.¹¹

Nebrandūs psichologine prasme žmonės vaizduojami ne tik komedijose – juos sutinkame ir kituose rašytojo kūrinuose. Tai tautinę tapatybę norinčios pamiršti ir „bedieviškų“ knygų bijančios *Drebulienė*, *Pušienė* ir *Balandienė* dramoje „Tėviškė“, fanatišką tikėjimą reprezentuojantis *Protas* (*vienuolis* ir *pirklis*) misterijoje „Ragana“. Trilogijoje „Probočių šešėliai“ vyresnieji veikėjai taip pat ne šviesiausiomis spalvomis tapomi: tai baudžiaunininkės (tikraja ir dvasine prasme) *Mirkuvienė*, *Kūnelienė* ir *Virbalienė* „Ne sau žmonėse“; „savo šventumu pasipūtęs“ *Pūslis*, jokie savo „aš“ bei gyvenimo tikslų neturintis *Girtuoklis*, fanatiško tikėjimo *Moterys* „Šventoje ugnyje“. „Jūrų varpuose“ – kur gausu bevardžių veikėjų (vaizduojančių įvairių socialinių sluoksnių bei profesijų atstovų mąstymą ir gyvenimą) – galėtume surasti tik kelis teigiamus personažus. Daugelis jų paklūsta kažkieno diktuojamai *madai*, valiai ir galiai – tik kartoja ar savaip interpretuoja kitų mintis, pvz., *Piktadarių* pasaulėžiūrą. Jokios išminties neįžvelgtume ir „Pasaulio gaisro“ suaugusiųjų gyvenime – tai turtų, šlovės bei galios trokštantys, įvairių geismų apsvaiginti žmonės. Vienintelis čia (trilogijos *Įeigoje*) išties išvalgus personažas – ne garbaus amžiaus pilietis, bet *Šviesveidis moksleivis*; pagrindinė trilogijos herojė *Magė* – taip pat jauna mergina. Dramoje „Vergai ir dykiai“ dauguma suaugusiųjų yra ne „dykiai“ (dvasiškai laisvos asmenybės), o „vergai“, taigi – nebrandūs žmonės; o tapti „dykiais“ juos moko – pirmiausia savo pavyzdžiu – ne koks senolis, o jaunuolis *Gervydas Tautnoras*. Teigiami veikėjai Vydūno kūryboje yra patriotiški, savarankišku mąstymu ir gyvuju tikėjimu iš kitų išsiskiriantys personažai. Tačiau jie neretai menkai pastebimi, o kartais netgi kitų smerkiami kaip *Viršulienė* apysakėlėje „Iš jūrų ir saulės“, ar net persekiojami, kaip *raštininkas* apysakėlėje „Slėpiningas Gaudulas“.

Ypatinga Vydūno kūryboje yra itin seno amžiaus personažų grupė – jie paprastai simbolizuoja seną tautos (pasaulio) istoriją, jos kultūrinį paveldą ar tiesiog tautos sielą: tai paslaptį *Visuomis* (tarsi vaikščiojanti tautos *Sąžinė*, raginanti būti sau-žmonėmis) dramoje „Probočių šešėliai“; Lietuvos likimu besirūpinanti *Krašto Senutė* dramoje „Vergai ir dykiai“, *Seniutė* dramoje „Senovės balsas“ ir *Senutė* bei *Senukas* dramoje „Pasiilgimas“. *Senis* dramoje „Karalaitė“ yra *karalaitės* patarėjas – *Žynys*, o *seniai* „Likimo bangose“ simbolizuoja skirtingus tautos sąmonės bei pasąmonės aspektus: *senis Naktosargis* – jaunatvišką drąsą bei šviesų tikėjimą, o *senis Dienosargis* – bailumą, nerimą. Senąjį elgetiškąjį (negyvąjį) tikėjimą visuomenėje „Jūrų varpuose“ reprezentuoja *Elgetos Senukas* ir *Senutė*. Ne vieną seną personažą lydi tam tikri nekasdieniai daiktai (lazda, kanklės), kai kurie jų išsiskiria ypatinga išvaizda, pvz., dramos „Pasiilgimas“ pabaigoje *Senukas* ir *Senutė* „išskyla per Nemuno krantus mėlynose, plačiose skraistėse su labai plačiomis rankovėmis – taip atstu viens nuo antro, kad susisiektų tik dar savo rankomis, antromis laimindamu šalį“¹². Iš visų pabrėžtinai senų žmonių tik kelis jų galima traktuoti kaip itin realius personažus – tai *Senasis Paura* „Verguose ir dykiuose“, *Seniutė* „Laimės atošvaitoje“ ir *Senutė* „Avelėje“. Yra keli ir itin simboliniai veikėjai. Pirmiausia tai *Senis* apysakėlėje „Gaisrioji pilis“: kaip ir pasakose, čia jis netikėtai pasirodęs, lygiai taip stebuklingai ir pradingsta, bet sąlytis su juo perkeičia pagrindinio apysakos veikėjo (jaunuolio) sąmonę – jį lydi regėjimai, kurių pasakojimas ir sudaro visą apysakėlės siužetą. Lygiai toks personažas *Senukas* – dramoje „Vargšas ir besotis“, kuri parašyta remiantis liaudies pasaka; *Senukas* čia simbolizuoja teisingąjį *Likimą*, kuris pagelbėja vargšui, bet už gobšumą ir negailestingumą nubaudžia *besotį*.

Ypatinga branda ir išmintimi seni personažai pasižymi todėl, kad jie įkūnija visos tautos (žmonijos) bei jos kultūros tūkstantmetę patirtį bei išmintį. Seni veikėjai dažnai prilygsta *krašto gyvybei* ar ją simbolizuojančiam personažui, pvz., *krašto gyvumui* dramoje

¹⁰ Vydūnas. *Birutininkai*: dviveiksmė komedija, 1910, Tilžė, p. 75.

¹¹ Vydūnas. *Vyrų*: vieno veiksmo komada. 1923, Tilžė, p. 36.

¹² Vydūnas. *Pasiilgimas*: pasakiškas 3 v. vaidinys. 1938, Tilžė, p. 51.

„Pasiilgimas“. Ši krašto gyvybė gali apsireikšti vizijose ar sapnuose, pvz., dramoje „Tikroji motinėle“ ji apsireiškia *sapno balsu*. Akivaizdu, jog čia – *senio* ir *senės* archetipas, kurį psichoanalitikai sieja su išmintį atveriančiais kolektyvinės sąmonės klodais: „Ši senė [...] – tai *La voz mitologica*, mitinis balsas, žinantis praeitį ir seniausią mūsų istoriją, ir saugantis ją mums, įamžintą pasakose bei legendose.“¹³

Vydūno dramose neretai išryškinamos tėvų ir jų vaikų sąmoningumo bei vertybinių orientacijų sąsajos. Vydūno komedijose vaizduojamos šeimos, kuriose augančių vaikų sąmoningumas yra tiesiogiai proporcingas tėvų sąmoningumui ir brandai. Dramos „Tikroji motinėle“ akiratyje – dvi šeimos: *Skirčiuvienė* bei jos sūnūs (vokiškais vardais) ir *Ašmantienė*, kuri augina našlaitę *Grytą* ir sūnus *Vydą* bei *Vyrį*. Konfliktas tarp šių dviejų moterų ir jų vaikų buvo kilęs dėl to, kad *Ašmantienė* ir jos vaikai bei *Gryta* ne tik lietuviškai kalbėjo, bet ir giedojo, netgi kitus vaikus mokė dainuoti lietuviškas liaudies dainas, kurias tuomet smerkė dvasininkai kaip pagoniškas ir bedieviškas. Tėvų žmoniškumo ir jų vaikų dvasinio sveikumo sąryšiai itin simboliškai vaizduojami apysakėleje „Pirmieji jaunavedžių metai“, kur žmoniškumo aukštumas pasiekusiems jauniems tėvams Kalėdų rytą gimsta pirmagimis, labai panašus į Kristų.

Vaikai ir jų vaidmuo Vydūno dramaturgijoje

Vaikai paprastai neturi vardų ir dažnai dalyvauja tik sakraliniuose dramų vyksmuose. *Mergaitės* ir *berniukai* „Laimės atošvaitoje“ ir „Karalaitėje“ dalyvauja tik veiksmo pradžioje vykstančiose ritualinėse scenose – žaidžia, dainuoja, puošia aukurą, barsto gėles ir pan. *Žemės mergaitės* „Jūraitėje“ dalyvauja panašiose scenose, kartu atskleidamos savąją slėpingosios „jūros bekraštybės“ (Amžinybės) pajautą. Vaikai (*kūdikių būrelis*) „Jūrų varpuose“ laipioja olomis šalia užaujančios jūros ir siekia išgirsti Amžinybę simbolizuojančius *jūrų varpus*; juos išgirsta (tai pavyksta retam suaugusiam!), jais žavisi, bet smalsaudami nubėga kitur – prie *Putogimės Vilnių dukrų*, ir čia *apsvaigsta* (kaip ir suaugusieji). Šis *apsvaigimas* – tai sakralumo, amžinybės pajautos praradimas, pasinėrimas į daiktų ir pojūčių malonumų pasaulį.

Kitose dramose vaikai vaizduojami ne tik epizodinėse rolėse. Dramoje „Likimo bangos“ šiek tiek atskleisti ir jų psichologiniai ypatumai. Jie ne tik puošia *Baltosios Gulbės* vestuvėms aukurą ir yra spontaniškumo, džiaugsmo, žaismės įkūnytojai, bet ir reiškia (berniukai) nevaikiškai protingas mintis, pvz., „Kurs dalyvauj gyvenime veiklus, / tas visumet ir jaunas, linksmas bus.“¹⁴ Dramoje išryškinamos ir lyčių skirtybės: mergaitės ir berniukai atlieka skirtingus darbus, o jų sielos ypatumus atskleidžia rūbų spalvos: mergaitės apsirengusios melsvos ir žalsvos spalvos (simbolizuojančios artumą sakraliajai būties sferai ir gamtos, gyvybės slėpiniam), o berniukai – rausvos ir gelsvos spalvos (simbolizuojančios vitališkumą, aktyvumą ir *saulėtą* mąstymą) rūbais. Dramoje yra ir itin žaismingų lyčių slėpinis paliečiančių epizodų: mergaitės į jų ratą einantiems berniukams sako jų nekvietusios, o šie atšauka, jog kvietusios – „savo gražumu“...

Vienintelis vardą turintis personažas – 9 metų mergaitė *Gudrytė* dramoje „Senovės balsas“. Ji – itin realistinis personažas – ne tik vaikiškai smalsi ir imli žinioms. Jai būdingas ir gyvenimo slėpinių suvokimas bei šviesus džiugesys, nuostaba: „O gražu! – taip – slėpinga! [...] Jau, rodos, tai šventa!“¹⁵ Vaikų kaip lygiaverčių dramų veikėjų ypatumai atsiskleidžia dramoje „Pasveikimas“. Tai mergytė (14 metų žąsų ganytoja) ir Piemenukas (12 metų avių ganytojas). Pirmasis veiksmas prasideda gamtos grožio ir vaikų artumo gamtai atskleidimu. Vaikai vaizduojami kaip patys sveikiausieji, gyvą ryšį su gamta turintys, itin skaidrios sielos asmenys. Jie ragina nesveikus suaugusius (*Kvaišą*, *Snapienę* ir *Pliuškienę*) įsiklausyti, įsijausti į girios šventumą, oro tyrumą ir parimti čia. *Piemenukams* tarsi savaime suprantama, jog gamta, giria veikia gydančiai: „Tai ir yra, kaip sau maniau. Ateit į mišką turi, kurie nuliūdę

¹³ C. Pinkola Estes. *Begančios su vilkais: Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*. 2008, Vilnius, p. 51.

¹⁴ Vydūnas. *Likimo bangos*: 5 v. drama iš pasakų amžiaus. 1922, Tilžė, p. 14

¹⁵ Vydūnas. *Senovės balsas*: vieno veiksmo vaidinys. 1935, Tilžė, p. 16, 20.

arba serga.“; jie džiaugiasi sirgusių pasveikimu ir jų susivokimu: „tai žmoniškai ir valgysi, ir gersi! Ne?“¹⁶

Dramose išryškinamų vaikų ypatumų kraitelę papildo apysakėlės „Pergalvis“ herojaus istorija, kuri remiasi tikrais įvykiais. Mokykloje mokytojai reikalavo nubausti *nepaklusnų, priešgyną* vaiką, bet Vydūnui netrukus paaiškėja, jog tai ypatingo sąmoningumo ir principingumo vaikas, kuris tuščių mokytojų užgaidų nenorėdavo akiai vykdyti, sakydamas, „neprivalau vykdyti, kas nereikalinga“. Aprašęs kelis vėlesnius be galo drąsius, o kartu rizikingus gyvybei (herojiškus) to berniuko poelgius, Vydūnas apmąsto tai: „Ar tas vaikas numanė esąs gyvenime veiksny su ypatingu uždaviniu, kad veiktavo tarsi esąs kokio gamtos jėga? Rodos, kas būtina, tai ir nusiduoda. Ir žmogus, kurs tokį darbą atlieka, didžiausiame pavojuje nežūva. Yra jis tarsi tos galybės saugojamas, kuri juo naudojasi tai padaryti, kas būtina.“¹⁷ Gilių vaikų sielos klodų raišką autorius vaizduoja dramoje „Tikroji motinėle“, kur Ašmantienės vaikai ir našlaitė *Gryta* sapne patiria iškalbingas vizijas – tai archetipiniai sapnai, susiję su tautine savastimi.

Kiti personažai kūriniuose epizodiniai, o jų portretai skirtingi. Vaizduodamas dramose visuomenę, jos mąstymą ir gyvenimą, autorius kartais atskleidžia ir jos įtakotus vaikus, ypač vyresnius – moksleivius. „Jūrų varpuose“ moksleiviai yra visuomenės (bevardžių personažų) dalis, kurių vertybės ir siekiai tokie patys, kaip ir jų tėvų. Antrame dramos veiksmo jaunesnieji moksleiviai yra stropūs mokiniai, o štai vyresnieji moksleiviai nori mesti šalin knygas: vienam jų mergelė rūpi (jis nori „vyru būti“), o kitas nori tapti turtingu *fabrikantu*, įveikiančiu visus konkurentus. Panašiai vaizduojami (priešpatatomi) keli skirtingi jaunuoliai dramoje „Pasaulio gaisras“. Vieni moksleiviai žavisi žmogišku intelektu, jo galia ir nori viską – ir karą – ištirti bei patirti, tuo tarpu „šviesveidis moksleivis“ suvokia, jog „karai tegimsta iš žmonių įsitarščiavimo“, kad pats žmogus yra pavojuje – „jis, menkas pasilikęs, valdoms bus gamtos jėgų.“¹⁸ Tačiau visuomenė *apsvaigusi* karo idėja, tad čia net vaikai žaidžia raudonais (kraujo spalvos) balionais ir bėga paskui juos... Neįprastą funkciją „Šventoje ugnyje“ atlieka pasirodantys *vaikiukai* („visas spiečius vaikiukų [su] kašutėmis rankose“), kurie čia tapatinami su tamsoje žybsinčiomis žaltvykslėmis ir simbolizuoja dvasinius tautos lobius norinčius sunaikinti svetimšalius – šiandien tai itin aktualu globalizacijos ir europietiškos *tolerancijos* kontekste.

Apibendrinant galima teigti, jog vaikų personažai Vydūno dramose įkūnija žmogiškosios prigimties natūralumą ir sveikumą: spontaniškumą, žaismingumą, džiaugsmingumą, smalsumą, žingeidumą, nuostabą, ryši ne tik su gamtos galiomis, o ir su tauta bei dvasinių galių pasauliu (Amžinybe). Išmintingą vaikų elgseną Vydūno kūriniuose galima traktuoti kaip natūralios prigimties galių ir vidinės darnos išraišką. Vaiko būtis labiausiai siejama su sielos skaidrumu ir sveikumu (dramoje „Sigutė“ *šviesos vaikai* yra angelus primenantys personažai).

Jaunimas – savojo gyvenimo kelio ieškančios asmenybės

Augantys vaikai perima ne tik gražiąją visuomenės kultūros bei papročių dalį, bet neretai yra užtemdomi jos negatyviosios pusės. Kita vertus, bręstant jaunam žmogui aktyvėja ir jo *pažmoniškumas*, su kuriuo susidūrę jaunuoliai neretai sutrinka, ir šiuos aktualius jaunuomenei klausimus Vydūnas gvildena ar bent paliečia daugelyje apysakėlių ir ne vienoje dramoje. Vydūno kūryboje yra daug išpūdingų jaunų žmonių portretų. Pagrindiniai Vydūno kūrinių herojai dažnai yra jaunos ir aktyvios, savo pavyzdžiu ir mokymu socialinę sąmonę keičiančios asmenybės.

Tiesa, nedaug personažų, kuriuos išties būtų galima pavadinti itin brandžiomis ir išmintingomis asmenybėmis, nes Vydūno kūriniuose paprastai vaizduojama asmenybės

¹⁶ Vydūnas. *Pasveikimas*: trijų veiksnių teigiamos pajuokos vaidinys. 1934, Tilžė, p. 42.

¹⁷ Vydūnas. Pergalvis. Apysakėlė (atsiminimai iš jauno lietuvių gyvenimo) // *Jaunimas*, 1913, nr. 5, p. 10.

¹⁸ Vydūnas. *Pasaulio gaisras*: 5 v. tragedija su įeiga ir išeiga. 1928, Tilžė, p. 28.

evoliucija: pats gyvenimas yra tarsi mokykla, kurioje tobulėjama iki pat mirties. Ne vienas literatūrologas yra pastebėjęs, jog asmenybės brandos viršūnę pasiekę Vydūno herojai dramose neretai tragiškai žūsta, taip tarsi apvainikuodami savo gyvenimą. Tokie herojai išties yra itin jauni žmonės: tai *Grožvyda* „Amžinoje ugnyje“, *Magė* „Pasaulio gaisre“, *Gervydas Tautnoras* ir jo žmona *Viltutė* „Verguose ir dykiuose“, *Gintalas* ir *Gerūtė* „Likimo bangose“; iškalbingas ir *Viršulienės* apysakoje „Iš jūrų ir saulės“ likimas: būtis „viršūnes“ (A. Maslou žodžiais tariant) išgyvenusi ir pasiekusi aukštą dvasinę brandą jauna našlė, lyg ir sąmoningai (to norėdama) iškeliauja Anapilin (miršta).

Apysakėlėse ir dramose dažnai vaizduojamas ilgametis jaunų herojų dvasinio tobulėjimo, jų savivokos formavimosi kelias. Vydūnui turbūt turėjo įtakos vokiečių rašytojų kūryboje XIX a. pab. – XX a. pr. populiarūs *auklėjamieji romanai (bildungsromanai)*. *Bildung* sąvoka reiškia *auklėjimą, formavimąsi, vystymąsi, tapimą*; ši *bildung* idėja laikoma vokiečių kultūros patirtimi pagrįsta koncepcija, pagal kurią žmogus turi suvokti savo paskirtį, išvystyti individualius gebėjimus ir taip tapti harmoningu žmogumi.¹⁹ „Žmogus išeina dvasinio formavimosi mokyklą – tokia yra esminė siužetinė šio romano tipo konstrukcija“.²⁰

Kaip ir vokiečių *auklėjamuosiuose romanuose*, Vydūno kūriniuose pagrindinis herojus (ar jų pora) yra centras, apie kurį sukasi visi kiti herojai ir įvykiai. Ne viename kūrinyje autorius panaudoja reinkarnacijos idėją, taip dar labiau išryškindamas asmenybės tobulėjimo svarbą. Pvz., apysakėlėje „Žaltvykslė ir sfinkas“ savo asmenybės galias (troškimus, geismus) labai stengęsis suvaldyti *Valdis* žūsta jaunas kare, bet netrukus jo siela įsikūnija į mylėjusios (tai buvo skirtingų socialinių sluoksnių jaunuolių meilė) moters šeimoje, ir herojus (tuo pačiu vardu) tęsia savąją evoliuciją. Jeigu pirmasis *Valdis* kartais vaizduojamas tarsi kankinys, herojiškai besigrūmias su savo *vidiniu pragaru*, tai antrasis *Valdis* – baigęs mokslus ir grįžęs į tėviškę – vaizduojamas kaip ypatingai brandus ir išmintingas vaikinys, savo pavyzdžiu, veikla ir mokymu padedantis to krašto žmonėms siekti sąmoningesnio ir laimingesnio gyvenimo. Pagrindinį „Jūrų varpų“ personažą (*Vidę*) lydi sunkios kančios, o praregi ji ir tampa išties brandžia, išmintinga asmenybe tik dramos pabaigoje; ši drama, beje, vaizduoja ir visos žmonijos, patiriančios krizę ir sunkiausių išbandymus, evoliuciją.

Jauno žmogaus dvasinio augimo, tobulėjimo procesą su įvairiais išbandymais Vydūnas vaizduoja daugelyje savo apysakėlių, kurios publikuotos jo leistuose jaunimui skirtuose žurnaluose „Jaunimas“ ir „Naujovė“. Čia dažnai konstruojami jaunimui itin aktualūs – lyčių meilės klausimus gvildenantys – siužetai. Visose šiose apysakose jauni žmonės patiria didelius išbandymus, dvejonas, kančias, ir šių patirčių dėka bręsta: stiprėja jų savarankiškas mąstymas, vidinė laisvė, drąsa, pasitikėjimas, valia, darna ir kt. Beveik visos šiose apysakėlėse vaizduojamos meilės istorijos – tarsi perėjus sunkių išbandymų ugnį – baigiasi laimingai: tėvų ir visuomenės pasmerkta dėl nesantuokinio vaiko *Mariutė* apysakėlėje „Pasileidusioji Mariutė“ išsivaduoja iš aplinkos jai primesto mąstymo bei jausmų, tiki savo mylimoju ir galop jo sulaukia; savo jaunatvišką meilę (mylimojo vaizdelį) širdyje nešiojė, po dešimties metų vėl susitinka *Veldutė* ir *Milvydas* apysakėlėje „Vaizdelis širdyje“; itin skaudžiais likimo smūgiais brandinama *Rausvelė* dramoje „Paslėptasis auksas“ galop išvysta ir savo mylimąjį, ir motinos paslėptą auksą; po vienerių metų išbandymų asmenybės branda ir jos vaisiais džiaugiasi *jaunavedžiai* apysakėlėje „Pirmieji jaunavedžių metai“. Įprastos *laimingos pabaigos* neturinčios meilės istorijos yra su tragiškumo šešėliu, tačiau jos jaunuolius subrandina ir *perkeičia*: tai jau minėtas *Valdis* apysakėlėje „Žaltvykslė ir sfinkas“, *Auris* apysakėlėje „Kaimo didvyris“, *Gunda* dramoje „Nakvišos gėralas“ ir kt.

Šalia laimingų gyvenimo bei meilės istorijų Vydūnas pateikia ir tokių, kuriose jauni žmonės – stokodami labai svarbių asmenybės savybių ir jų nepuoselėdami – save ir savo laimę *sugriauna*: tai labai skirtingi du draugai – *Kiūtra* (geras, bet itin neryžtingas) ir *Bernotas* (nuolat gyvenimo nuotykių ieškantis) apysakėlėje „Jo saulelė“; savo norų

¹⁹ G. Lazdynas. Vokiškojo *Bildungsromano* tradicija ir *Altorių šešėly* // *Darbai ir dienos*, 1999, nr. 8.

²⁰ S. Gaižiūnas. Tipologiniai XX a I pusės auklėjamojo romano bruožai // *Mokslų akademijos darbai. A serija*, 1981, t. 2 (75), p. 153.

nesugebėjęs suvaldyti ir dėl girtavimo jaunas miręs *Noreika* apysakėlėje „Gyvybė tavo rankose“; pavydo ir keršto (tarsi vidinio pragaro) kankinamas *Kubeikis* dramoje „Vergai ir dykiai“. Itin tragiška *Rimvydaičio* ir *Dariūtės* meilės istorija dramoje „Laimės atošvaita“, pasibaigusi jaunuolių savižudybe.

Jauni herojai dominuoja ne tik realistiniuose, bet ir itin simboliniuose Vydūno kūrinuose. Apysakėlių bei *regėjimų* herojai, ieškantys gyvojo ryšio su Dievu ir galop patiriantys transcendenciją paprastai yra jauni žmonės: tai Dievo ieškantis jaunuolis *regėjime* „Ieškojimas Dievo“, mistinio pažinimo keliu einąs *Vidvydas* *regėjime* „Anapus slenksčių“; vienintelė minioje tikrąją *Karalienės* (Dievybės) grožį atpažinusi (suvokusi) jauna *našlaitė* pasakoje „Karaliaus auka“; mistinius pasaulio evoliucijos ciklus regintis jaunuolis apysakėlėje „Gaisrioji pilis“; meilės *perkeisti* ir mistinėmis patirtimis praturtinti jaunuoliai apysakėlėje „Pasidalinimas“. Jaunus, drąsius, savo širdies balsu bei Dievu pasitikinčius herojus sutinkame ir Vydūno dramose: tai *Arvydas* misterijoje „Ragana“, *Manis* ir *Dykė* dramoje „Žvaigždžių takai“, Amžinybės pajautos siekiantys *Vidė* ir *Argaudas* misterijoje „Jūrų varpai“, tautos dvasinės šerdies kaip stiprybės versmės ieškantys ir dėl jos kovojantys jaunuoliai dramose „Pasiilgimas“, „Mūsų laimėjimas“, „Likimo bangos“, „Amžina ugnis“.

Žvelgiant į jaunuosius Vydūno herojus yra akivaizdu, kad autorius kaip didžiausią vertybę ir pagrindinį jauno žmogaus uždavinį iškelia jo dvasinį tobulėjimą, tapimą sau-žmogumi (individualiu, autonomišku, autentišku). Tapačias idėjas išreiškia humanistinės ir egzistencijos psichologijos atstovai. „Svarbiausia žmogaus užduotis gyvenime – pagimdyti save, tapti tuo, kas jis potencialiai jau yra. Pats svarbiausias jo pastangų vaisius – jo paties asmenybė.“²¹ Jauni Vydūno herojai labiausiai stebina drąsa, rizika ir savo aistringumu polėkiu ieškoti pačių didžiausių dvasinių vertybių ir jas išgyventi – tai iš esmės yra savęs aktualizavimo keliu pasukusių ir *viršūnių* išgyvenimus (A. Maslou žodžiais tariant) patiriančių – taigi itin brandžių asmenybių savybės. Lyginant su šiuolaikinėje lietuvių literatūroje vyraujančiais herojais, kuriuos L. Jekentaitė apibendrintai pavadino „patologiškais“, jaunuosius Vydūno herojus būtų galima pavadinti dvasinės sveikatos bei dvasingumo pavyzdžiais – jiems būdingos būtent tos savybės, kurių pasigendama šiuolaikinių rašytojų kūryboje – „švento kvailumo, donchikotiškos drąsos absurdo aplinkoje tikėti – ir siekti meilės, tiesos bei grožio.“²²

Išvados ir apibendrinimai

Vydūno kūryboje amžius nėra svarbiausias psichologinę asmenybės brandą bei išmintį lemiantis faktorius; tai kur kas labiau sąlygoja žmoniškumas, šviesi sąmonė, dora, prasminga gyvensena. Garbaus amžiaus personažai dažnai yra nebrandūs psichologine prasme, o jauni (net vaikai), įsiklausydami į savąjį širdies balsą, pasižymi išmintinga elgsena. Jauni veikėjai grožinėje Vydūno kūryboje dominuoja, ir jie vaizduojami ne kaip pasyvūs visuomenės nariai, bet kaip aktyvūs ir savarankiškai savojo kelio ieškantys asmenys. Jie dažnai nepritaria visuomenės primetamiems elgesio stereotipams, taisyklėms, abejotinoms nuostatoms, ir mąsto, aktyviai ieško atsakymų į jiems iškilusius klausimus patys. Išskirtinė yra senų žmonių amžiaus grupė – tai personažai, simbolizuojantys archetipinę tautos (žmonijos) išmintį.

Svarbiausioji Vydūno herojų psichologinę brandą bei išmintį žyminti savybė yra tapimas *sau-žmogumi* (individualiu, autentišku), o vėliau – žmogumi kitiems, tautai, žmonijai. Ši asmenybė eina keliu į vis didesnę savo esmės sklaidą ir pasiekia vis didesnę asmenybės brandos laipsnį – sąmoningumą bei žmoniškumą. Šiam *einančiam Vydūno žmogui* būdinga dvasinė laisvė ir atsakomybė, savojo gyvenimo kelio suvokimas ir pasišventimas jam; kitų žmonių ir gyvenimo realybės priėmimas ir tolerancija; tikėjimas savo širdies galia (savimi) ir

²¹ Erich Fromm. *Žmogus sau*. 2008, Kaunas, p. 260.

²² L. Jekentaitė. Mūsų laikų herojus lietuvių literatūroje ir dailėje // *Literatūros ir kitų menų sąveika / Komparatyvistinės studijos 1 (5)*, 2005, Vilnius, p. 111.

gyvenimo prasmingumu bei Dievu; drąsa, aktyvumas visuomenėje, darna su savimi ir aplinka bei platus „produktyvios orientacijos“ (Ė. Fromas) charakterio savybių spektras.

THE AGE, PSYCHOLOGICAL MATURITY AND WISDOM OF FICTIONAL CHARACTERS IN VYDUNAS WORKS

Rima Palijanskaitė

Summary

Age of a person is not the fatal factor in a character's psychological maturity and wisdom, the other factors, such as humanness, enlightened consciousness, morals and meaningful way of living count as much more important. Elderly characters often are depicted as immature psychologically, and youth (even children) by listening to their heart's voice are able to act wisely. Young characters dominate in Vydunas fictional works and they are depicted not as passive members of society, but as active and independent personalities, searching for their own way. They often go against the rules and understandings dictated by society and try to find answers to the questions by thinking independently. There's also an exceptional group of elderly characters that symbolizes archetypical wisdom and aliveness of humanity.

The most important quality marking the psychological maturity of a character is becoming a *self-person* (becoming an authentically, individual) and later a person in service for others, for the nation, for humanity. This personality is walking the path into greater realization of one's essence and reaches higher and higher degree of personal maturity, such as higher consciousness, humanness, etc.